

սիացիին և Գերմանացիին օտարանում է յաճախ իւր ազգից և օտարի մէջ ձուլւում: Եջմիածնից զրկուած Հայերն էլ օտարաց մէջ ձուլուել են և կորել: Գիտութեանց հետ և ազգայնութեան ոգին պէտք է տիրէ մարդու սրտին, որ միայն հայրենիքումն է և նորա յիշատակաց մէջ: Այսօր հայի հայրենիքն իւր եկեղեցին է. սորա կեդրոնը Ս. Եջմիածինն. այստեղ է նորա հոգին սաւառնում: Ուստի և այն հայն որ իւր սրտի զգացմանց և մտքի մտածմանց առարկայ չէ անում Եջմիածինն և իւր պարտքը դէպի նա չէ ճանաչում, լինի նա թէ եկեղեցական թէ աշխարհական, շեղւում է Հայութիւնից, իսկ նա, ով անտարբերութեամբ, չենք ուզում ասել թշնամութեամբ է նայում Ս. Եջմիածնայ վերայ—այդպիսին մայրատեաց զաւակ է. հայ ազգի անդամութիւնից դուրս է: Հայ ազգը դարաւոր հիւանդ է—Ս. Եջմիածինն է նորա Պրոպատիկէ աւազանը: Այստեղ է նորա հոգեւոր բժշկութեան աղբիւրը: Այսպէս պիտի մտածէ Հայ ազգն և նրան բարի կլինի աշխարհիս երեսին:

Ս. ԵՋՄԻԱԾՆԻ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

Ձեռագիր № 2064 Տօնացոյց, գրած 1775 թուականին և որից տպագրուել է Սիմէօն Կաթողիկոսի ժամանակ, Տօնացոյցն, որ բաւական տարաձայնութեանց առիթ տուեց, իւր ժամանակ, բայց յետոյ ընդունուեցաւ ի գործագրութիւն:

«Փառք և գոհութիւն անլուելան ձայնիւ ամենասրբոյ Երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, Որոյ առատաձիւր շնորհքն և ողորմութեամբն, և օգնականութեամբ բազմերախտի և հոգեծնի Հօրն մերոյ Գրիգորի լուսաւորչին, ի լրումն եկեալ կատարեցաւ տպեցումն նորափայլ գորքոյ՝ որ կոչի Տօնացոյց, Աշխատասիրութեամբ և հոգաբարձութեամբ սրբազնահաւատ Հայրապետիս մերոյ Տեառն Սիմէօնի յոգնաշխատ և գերիմաստ Կաթողիկոսիս ամենայն Հայոց, Ի վերատեսչութեան սրբոց տնօրինականաց տեղեացն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ Տեառն Պօղոսի քաջաբան վարդապետին Վանեցւոյ, Եւ ի դիւանութեան արքայապետ՝ մայրաքաղաքին Կոստանդնուպօլսոյ. միանգամայն ծայրագոյն նուիրակին Սրբոյ Եջմիածնի, և փոխանորդին վերոյիշեալ սրբազան Հայրապետին մերոյ՝ Տեառն Զաքարիա համեստափայլ վարդապետին, Ի թուոյ Փրկչին մերոյ ՌՉՀԵ. և ի թուոյն մերում ՌՄԻԴ. և յամենանն ապրիլի եօթն ի Սուրբ Եջմիածին:

Ուրեմն որք վայելէք դստ նախապէս տուք փառս յաջողոյին և տնօրինողին ամենայնի, եւ ապա յիշեսցիք ջերմեռանդ ըղձիւ զվերոյիշեալ բարեմիտ և յոգնաջան Հայրապետս մեր՝ հանդերձ հոգեւոր և մարմնաւոր ծրնողքն և համայնիւք իւրանովքն կենդանեօք և ննջեցելովք, Որ գոլովպաշարեցեալ և որպէս թէ կաշկանդեալ ի յամենուստ կուսէ ի յամենատեսակ միրիկս և ի բազմակերպ ալեկոծութիւնս ըստ չարաշունչ բերմանց ժամանակիս. ոչ թուլանայ երբէք յայսպիսեաց Աթոռաշահ և ազգօգուտ գործառնութեանց, Թէպէտ յոգնատաժան աշխատութեամբ և չափազանց դրամավատնութեամբ (որպէս ինքն ի կարճոյ ծանուցեալ է ի վերջին կտակոջն իւրում)։ Յետ որոյ յիշեսցիք զհոգեծին որդեակն սրբազանիս մերոյ զԽաչակ և պիսկոպոսն Գեղամացի, որոյ ամենայնի կարգաւորիչ և տնօրինիչ է գործոյս և գործավարացն սորին անձանձիր աշխատեցուցմամբ, Ըստ սմին և զտիրացու Յարութիւն Էջմիածնեցի, որ է փորագրող և քանդակող բոլորից գրեանց, պատկերաց, խորանաց, կանոնաց և այլոց ծաղկանշից, նա և տպող գրքոյս, Ընդ սոսին յիշեսցիք և զտիրացու Միքայէլն և զտիրացու Վարդանն, զշարօղսն և զցրուօղսն գրոցս, Արժանի է յիշման և Շօնօթեցի Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսն, որ իբրու նախկին հեղինակ եղև գործոյս այսօրիկ որքան առ փորագրութիւն ի պողոպատեսոյս։

Նաև՝ յիշեսցիք զհոգեծին և զհարազատ բնական զաւակն մեծի Հայրապետիս մերոյ՝ զՄկրտիչ Արքեպիսկոպոսն, որ յամենայնի որպէս զմայր հոգածու և խնամատար լինի գործավարացն սորին հոգալով զկարիս և զպիտոյսն յամենայնի, Ընդ սմին և յիշեսցիք զհարազատ միաբան և զանձանձիր գրագիրն սրբոյ և մեծի Աթոռոյս զՂուկնիանոս վարդապետն Աշտարակցի, որ բաց ի հասարակ պաշտօնէ իւրմէ, քանիցս վերակրկնելով պարզագրեաց զգիրքս զայս մեծաւ աշխատութեամբ ի շաղագրեցմանէ հեղինակին, Ընդ սոսին և զայլ հարազատ ծառայս և սպասաւորս և զձեռնասուն աշակերտս մեծի Հայրապետիս յիշեսցիք ի Քրիստոս, որք ըստ կարեաց իւրեանց աշխատեցան ի գործս այս։ Եւ վերջապէս յիշեսցիք զարժանիս յիշեցման զծնունդս օրհնութեան, և զտունկն բարբերի, զվառեալն Աստուածային սիրով և զսիրահարեցեալն ի յամենայնի օգուտ և ի պայծառութիւն ազգիս և եկեղեցեացս մերոց, զմեծահաւատ իշխանազուն իշխան Գրիգոր աղայն Զուղայեցի ի Հինդ բնակեալ, որ ըստ օրհնեալ աղգատոհմութեան Խոջիջանեան Չաբիկնց կոչի, Ընդ նմին յիշեսցիք և զնորին օրհնեալ և ի Քրիստոս հանգուցեալ օրհնաժառանգ ծնողսն՝ (քառորդ էջ դատարկ է, երևի պ. Գրիգոր Չաբիկնցի ծնողաց անունները չէ իմացել) քանզի գործս այս բոլորովին ամենիւք պարագայիւքն և բնաւիւք ծախիւք՝ վերոյիշեալ յԱստուծոյ օրհնեցելոյ՝ բարեպաշտի արդար և Տեսունատուր արդեամբն կարգաւորի և յառաջանայ ձրիապէս, Որ և սիրալառ ջանացողութեամբ միշտ կամի և հետեի, և զայլս այսպիսիս, և քան զայս առաւել արձանագրելի յիշատակս յառաջացուցանել և հաստատել ի սուրբ Աթոռօջս ի յիշատակ յաւիտեանական ինքեան և իւրայնոցն, Որոյ զսրտի բա-

րի խորհուրդսն Յէր կատարեսցէ, և զուխտս նորին ի փառս իւր ընկալցի: Զյիշատակս նորին օրհնութեամբ պահեսցէ, և զփոխարէնն հատուցէ բազմապատկապէս իւրեան և իւրայնոցն ի հոգիս և ի մարմինս, աստ և ի հանդերձելումս: Եւ դուք յիշօղբդ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէ:

Զեռագիր № 1261 է մեկնութիւն մարգարէութեան Յովնանու, յեփրեմ վարդապետէ Սսեցւոյ՝ յեղբորորդւոյ Գաբրիէլի կաթողիկոսի 1768 թիւ, արտագրած է 1785 թ:

«Արդ՝ ընկալ զայս դուզնաքեայ աշխատութիւնս մեր եղբայր Թէոփորոս, և այցելու մեծին Անտիոքայ, որ ի յիղձ բաղձանաց քոց շարժեալ հանդիսացաք յերկս վաստակոյ բանիս մարգարէութեան Յօնանու՝ որ և ողն առեալ յԱստուծոյ կարողացաք հասուցանել յանկ: Բայց մինչ իբր ի նաւահանգիստ հասեալ կամէաք զուրախականն արձակել զհրացան՝ անդէն աղէտ իմն անհնարին հասին ի վերայ մեր, յար և նման աղէտից որդւոյն Ամաթեայ, Զի զոր օրինակ ի ցամաքեալ դժմենոյն քաղէին ոգիք մարգարէին, և լաւ զմեռանիլն վարկանէր, քան անդուլ աշխատութեամբ զբանդադուշեկն կոշկոճմամբ, ո՛չ ընդ հատ ինչ և մերս դիպուած առբերեալ օրինակէս, զի զկնի բոսորաներկ մարմնով յեթեր կոյս թւացելոյ Եռամեծի Հայրապետին, և հօրեղբօրն իմոյ ըստ մարմնոյ, Տեառն Գաբրիէլի աստուածարեալ Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, Ժամանեցին ի վերայ մեր դիպուածք անդոհականք, հէնք և ասպատակմունք ի քառից կուսից ողորկել զմեզ. քանզի յորժամ հատու մահուամբ գեղուղէշ ծառս այս բարերեղուն՝ տապար առ արմին եղեալ յանօրինաց անտի առ այս նոմիկոս օրինաց, որ զԱստուածայինն բան նօթձէր միշտ բանական հօտին, անդէն անդ անկաւ զգլխով մեր արև կիզանօղ, և քաղէին ոգիք մեր ի տառապանաց անտի, և լաւ զմեռանիլն համարէաք. վասն զի կարի տաքնապէր զմեզ հողմ բբբբբ ի հիւսիսոյ իբրու առհնչեալ, և որպէս զտերև տարարեր զմեզ անդուլ խոշտանկմամբ, Երբժամ լինէր տիւ՝ զցայդ խնդրեաք ասորժանօք, և յորժամ յայն ժամանէաք, զտիւ ունիլ կարի ցանկայաք, քանզի չէր տեղի ինչ ի տուրնջեան՝ ուր զօղէաք, և ո՛չ գիշեր ինչ յորում ննջել կարեցէաք, զի մի քան զմի յառաջ ճեպիլ փութային նեղսառիթ դիպուածք, և ո՛չ սպասեալ մնային իրերաց հոյլք վշտաց, չէր պահ, որ ո՛չ բախէր հողմ, և ո՛չ ժամ, զոր ոչ ճնշէր զմեզ խորշակ տապախառն: Ո՛ր է Երեմիա զի յերկարաձիգս յօրինեսցէ ի վերայ մեր ողբս արտասուաց, և Եսայի նստեալ լացցէ զմեզ և աշխարհսցէ. վասն զի մարգարէմ գաղանքն այնոքիկ, յետ ըմբռնելոյ զերկրորդն Հաբէլ, և ի գաշտի անդ սպանանելոյ զվկայն խաչակիր ի պահոց սուրբ խաչին, ի հազար երկու հարիւր ԺԹ թուին Հայոց, ի տաններորդումս սեպտեմբերի յաւուր ուրբաթու (հանգոյն կենարարին մեր հանգիպելով նմա նահատակութեան հանդէս) ի վաղիւն յորժամ զշա-

բաժացեալն ի կենաց հանգուցաք ի դիր հանդստեան աւուր շաբաթու-
դարձ առին նոյն արիւնոուշտ դաղանքն խիղախելով ի վերայ մեր, և զօրն
ողջոյն խոշտանկելով, զայս ինչ պահանջելով կամ զայն, զի ի բացասելն
մեր, պատճառս յսդելով նիւթեցեն մեզ զչարիս: Եւ մինչ յայս վտանգ
կայաք տագնապեալ և կոշկոճեալ ո՛չ պակաս քան զաւուրս տասն, մահու
ակնկալեալ քան կենաց: Անդէն կրկին հէնք և ասպատակմունք, անդ ա-
ռաւել քան զնախորդս պաշարումն նոցա աւելի քան զքառերիւր արս սրի-
կայս և արիւնածարաւս, և առ այս ի ծուփս մեծ անկեալ՝ պնուհետեւ ի
գերեզման վարկէաք զմեզ. քան զի ո՛չ զիս և եթ, այլ աղքատ առնել զմեզ
խորհէին, և մինչ այսպէս սպառեցան առ ի մէնջ բարիքն, և հատաւ ազա-
տութեան վստահութիւն, յայնժամ՝ զղարմանալիսն ներգործեաց, վասն զի
սովոր է նա յանակնկալ ժամանակաւ ներգործել զհրաշալիս, և դարձուցա-
նել զյայդ զստուերս մահու, որպէս և աստ շրջեաց զսիրտս նոցա ի քաղց-
րութիւն, և զխորհուրդս նոցա չար ի բարի, ո՛չ բոլորովին միանգամայն,
այլ երեւելիք ոմանք ի նոցանէ: Եւ այսպէս ժամ գտեալ մեր հանդերձ հարբ
իմով ըստ մարմնոյ Մարկոս անուն աջապահ քահանային, որ է եղբայր ե-
ռամեծի Հայրապետին, անկաք ի ճանապարհ, որ առաջնորդեալ բերէր զմեզ
յԱստուածապահ քաղաքն՝ կոչեցեալ Ատանայ, Բայց մնաց ի Սիս հարա-
զատն իմ ըստ մարմնոյ, Գրիգոր անուն դպիր հանդերձ եռեակ ստեղամբն
իւր, ևս և բոլոր աթոռայիւնքն մնացին անդ ի սուրբ Աթոռն, իբրեւ որդիք
զրկեալք ի հօրն տեսութենէ, իսկ յորժամ տեսան շնորհիւ հասաք ժա-
մանեցաք և իջեանս կալաք յԱստուածախնամ քաղաքն Ատանայ, անդէն
իբր շունչ առեալ հանդարտեցաք ի սրտատրոփ լինելոյ, և արք տեղւոյս մե-
ծապէս մորմոքէին ի վերայ խղճալի կերպարանաց մերոց, և յաղագս աղէ-
տայեղձ դիպուածոյն շնորհէին ոչ սակաւ մխիթարութիւն սիրելիքն մեր
աստուածասիրաց դասք, փարատելով դոյզն ինչ զանփարատելի տրտմու-
թիւնս սրտից մերոց, և ստիպեցին զմեզ լինել ժառանգ Հայրապետական
Աթոռոյն, որ և փութացուցին զնախայիշեցեալ ծերունի քահանայն, և
զհարազատն երէց Աեհապետեան և զծնողն իմ ըստ մարմնոյ ի Պոստանդ-
նուպօլիս, որ է մայրաքաղաք արքայանիստ, առ ի հրաման հանել յինքնա-
կալէն սարակինացեաց ըստ բնաւորեալ ծիսի, և այսպէս դառն և ի բազմա-
վրդով ժամանակի եղև աւարտումն սորա, որոյ զսկիզբն եղաք ի Բերիա. և
հասուցաք յանգ ի հայրենի գաւառս մեր, ի Սիս, ի մէջ աղինասարաս գե-
րամբիծ սրբոյ գահին Նիլիկիոյ, Ուստի, աղաչեմ զՁեզ, սիրելիք իմ, ըն-
կալարուք սիրով զաշխատութիւնս մեր, իբր ի տատասկէ թուզ, և կամ ի
մորենեոյ խաղող քաղելով, և հայցեցէք ի Քրիստոսէ չառնել անտես վաս-
տակոց իմոց, և արժանացուցէ զմեզ անտրտում և յարազուարճ բերկրանօք
փառաւորել զամենասուրբ անունն իւր, որում փառք, պատիւ և երկրպա-
գութիւն յաւիտեանս յաւիտենից ամէն: